

KÖNÜL HÜSEYNOVA
ADU
konul_dream@yahoo.com

DİL FAKÜLTƏLƏRİNİN AŞAĞI KURSLARINDA YAZI VƏRDİŞLƏRİNİN ÖYRƏDİLMƏSİNİN SƏMƏRƏLİ YOLLARI

Açar sözlər: strategiya, nitq, kontekst.

Key words : strategy, speech, context.

Ключевые слова: стратегия , речь, контекст

Yazının ixtisası dil olan tələbələrə tədrisindən danışarkən, tələbələrin müstəqil şəkildə yazdıqları materialları xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Burada önəmlisi odur ki, tələbələrin müstəqil işi adından məlum olduğu kimi, müstəqil şəkildə, müəllimin iştirakı və yaxud nəzarəti olmadan həyata keçirilir. Tələbələrin fəaliyyətə cəlb edilməsində əsas məqsəd yazını yazmaq vasitəsilə, yəni bu sahədə təcrübə toplayaraq, müvafiq bilik, vərdiş və bacarıqların inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsini təmin edilməsidir. Bu da xarici dillərin tədrisi metodikasında əsas prinsiplərdən biri kimi qəbul edilmiş “learning by doing” prinsipinin həyata keçirilməsi deməkdir. Məlum olduğu kimi, müasir metodikada qəbul edilmiş bu prinsip “danışmağın danışmaq vasitəsilə”, “yazmağın yazmaq vasitəsilə”, “eşidib-anlamağın dinləmək vasitəsilə”, “oxumağın oxumaq vasitəsilə” öyrədib-öyrənilməsinə təlimin əsas prinsipi kimi irəli sürür. Burada meydana çıxan əsas iki məsələnin birincisi nəzərdə tutulan mətn materiallarının seçilməsi məsələsi, ikincisi isə tələbələri bu prosesə cəlb etməkdir. Nəzərə alınmalıdır ki, söhbət məcbur etməkdən deyil, tələbələrin prosesə marağı olan, fəal, təşəbbüskar qismdə cəlb edilməsindən getməlidir. Müəyyən dərəcədə hazırlıqlı, yazı strategiyaları ilə silahlanmış tələbə müstəqil şəkildə lazımı səviyyədə bəhrələnmə bilər. Bu da güman ki, tədrisin orta və yuxarı mərhələlərində baş verə bilər. Materialların seçilməsinə gəldikdə, dərslərdə istifadə edilən mətn materialları kimi, fərdi şəkildə mətnlər ilk növbədə, tələbə üçün maraqlı olmalı, onların ehtiyac və tələbatlarını ödəməli, yaş, bilik səviyyələri, intellektual səviyyələrinə uyğun şəkildə seçilməlidir. Seçim ixtiyarı tələbələrə verildiyi halda, onlar öz məsuliyyətlərini dərk edir, nəticə etibarilə, onlar mətnləri yalnız informasiya mənbəyi kimi qəbul etmir, həm də mənbələrdən zövq almaq bacarığı tələbələrdə formalaşır. Bu da kommunikativ yönümlü təlimin əsas şərtlərindən biridir. İrəli sürülən məqsədlərin hər ikisi bir-birilə sıx şəkildə əlaqəlidir. Tələbələr üçün maraqlı materialların seçilməsi onlarda yazıya maraq və motivasiya yaradır və tələbələri şüurlu şəkildə yazı prosesinə cəlb edir[3,321].

Problem ilə bağlı tədqiqat müəlliflərinin bəziləri ingilis dilinin tədrisinin aşağı mərhələsində tələbələrin səviyyəsinə uyğunlaşdırılmış yazı materiallarından istifadə etməyi tövsiyə edirlər. Beləliklə, yazının təlimi prosesində istifadə edilən materiallar tələbələrin bilik, intellektual səviyyəsinə uyğun olmalıdır. Tədrisin aşağı mərhələsində dil fakültələri tələbələrinə daha mürəkkəb və üslubi cəhətdən müxtəlif olan mətnlər təqdim edilir. Həmçinin, tələbələrin yazdıqları mətnlərin tədris edilən xarici dildə yazılması sözü gedən tədris mərhələsində tövsiyə edilən üsullardan biridir. Təcrübə bu üsulun səmərəliliyini göstərir. Detektiv və macərə romanları, bir qayda olaraq, tələbələrdə marağın oyadılmasına səbəb olur. Burada olan maraqlı və həyati dialoqlar, real həyatda istifadə edilən lüğət vahidləri və mürəkkəb olmayan qrammatika tələbələri həvəsləndirir və yazı prosesinə cəlb edir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müəllim müasir xarici dil müəlliminə xas olan rollardan birində – məsləhətçi qismində çıxış etməli və tələbələri istiqamətləndirməli, düzgün seçim etməkdə onlara yardım göstərməlidir. Bu məqsədlə tələbələrə aşağıdakı məsləhətlərin verilməsi tövsiyə edilir: 1. Fərdi şəkildə yazı üçün materialları seçərkən, mətnlər haqqında ümumi məlumat əldə etmək tövsiyə edilir. 2. Materialların məzmunu haqqında ümumi məlumat əldə etdikdən sonra tələbələrə məzmunu dair sualların yazılması təklif edilir. Bu yazanların diqqətinin onları maraqlandıran məsələlər üzərində cəmləşdirilməsi, onlarda yazı qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi üçün uyğun olan şərait yaradır. 3. Məzmun haqqında müəyyən məlumat əldə etmiş və hansı məqsədlə yazdıqlarını dərk edən tələbələr digərləri ilə müqayisədə daha yaxşı nailiyyətlər əldə etməyə qadirdilər. 4. Mətni yazdıqdan sonra tələbələrə ən vacib olan məqamların üzərində dayanmaq təklif edilir. Bu istiqamətdə yerinə yetirilən tapşırıqlar tələbələrə informasiya üzərində diqqətlərini cəmləşdirmək, əldə edilmiş məlumatla əvvəlki məlumatla əlaqələndirmək imkanını verir və onları mətnin ardını yazmağa hazırlayır. 5. Tapşırığın yerinə yetirilməsi tələbənin ayrı-ayrı mətn parçalarının biri-biri ilə əlaqələndirmək və vahid bir mətni əldə etmək imkanını verir [2,248]. İngilis dili fakültəsində təhsil alan tələbələrə tapşırıqları verərkən müəllim onları düzgün şəkildə istiqamətləndirməlidir. Belə ki, müəllim tələbələrə bildirməlidir ki, onlar mətnin əsas məzmununu başa düşsə, onlara naməlum olan sözlərin mənalarının tapılmasına heç bir ehtiyac duyulmur. Əsas məqsəd tələbələri yazmağa həvəsləndirməkdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yazının təlimi prosesində kefiyyət göstəriciləri əhəmiyyətli olduğu qədər, kəmiyyət göstəriciləri də olduqca vacib və əhəmiyyətlidir. Kəmiyyət göstəricisi, bilavasitə təlim konteksti ilə bağlıdır. Dil fakültələrinin aşağı kurs tələbələrinə yazının təlimindən danışarkən, burada tövsiyə edilən rəqəmlər qeyri-ixtisas fakültələrində ingilis dilini öyrənən tələbələr ilə müqayisədə daha yüksək olmalıdır. Onu da nəzərə

almaq lazımdır ki, fərdi şəkildə yazılan mətnlər müxtəlif tələbələr üçün maraqlı olmalıdır. Tələbələri təlim məqsədilə tərtib edilən mətnlər deyil, real nitq nümunələrinə yönəlmək tövsiyə edilir. Şübhəsiz, fərdi yazı adlandırılan bu fəaliyyət növü ardıcıl, sisteməlik şəkildə həyata keçirilməli və müntəzəm olaraq, müəllim tərəfindən yoxlanılmalı və qiymətləndirilməlidir. Fərdi yazının müstəqil şəkildə baş verdiyinə baxmayaraq, burada müəllim nəzarəti mütləqdir. Sadəcə olaraq, nəzarət bir qədər fərqli şəkildə həyata keçirilməlidir. Burada həm də qiymətləndirmənin stimullaşdırıcı, motivləşdirici effektini vurğulamaq lazımdır. Əslində, tələbələr üçün onların fəaliyyətinə müəllim və tələbə-yoldaşları tərəfindən verilən qiymət olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir və onların gələcək fəaliyyətlərinə böyük təsir göstərir. Onların həyata keçirdiyi fəaliyyət və əldə etdikləri nəticələr müəllim və tələbə-yoldaşları tərəfindən maraqla qarşılanarsa, bu tələbələrin bu istiqamətdə söylərini artırmasına səbəb olur. Fərdi yazıya gəldikdə, burada qiymətləndirmə yazılı surətdə təqdim edilmiş məruzələr, raportların əsasında həyata keçirilə bilər. Digər sahələrdə olduğu kimi, tələbələrin yazıda leksik vərdişlərinin yoxlanılması və qiymətləndirilməsi tam obyektiv şəkildə olmalıdır. Bu yazı təlimi prosesinin səmərəliliyini şərtləndirən əsas amillərdən biridir. Yazılı məlumatların təqdim edilməsi ilə bərabər tələbələr tərəfindən şifahi məruzə və raportların verilməsi də tövsiyə edilə bilər. Əhəmiyyətli odur ki, tələbələrin hazırladıqları çıxışlar kifayət qədər qısa, həm müəllim, həm də digər auditoriya iştirakçıları üçün maraqlı olsun. Məhz bu səbəbdən, tələbələr əsas məzmun və ideyanı çatdırmağa qadir olmalıdır. Xarici dili professional məqsədlərlə öyrənən tələbələr diskursun necə təşkil edilməsi haqqında məlumatlı olmalı və mətnləri olduğu kimi (hərfi şəkildə) deyil, onları məna kəsb edən parçaların məcmusu kimi yazmağı bacarmalıdır. Tələbələrə mətnlərin ayrı-ayrı parçalarını dinləmək deyil, mətni bir bütöv kimi qavramaq bacarığı aşılanmalı və məzmunu adekvat şəkildə başa düşülməlidir. Dil fakültələrində təhsil alan tələbələrdə yazıda leksik vərdişlərin xətasız öyrədilməsi günün tələbinə çevrilmişdir. İnformasiya mənbəyi olmaqla bərabər, yazılı mətnlər yeni dil vahidlərinin, o cümlədən yeni qrammatik strukturların və leksik vahidlərin kontekst daxilində təqdim edilməsinin vacib yollarından biridir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu sadəcə olaraq tələbələrin reseptiv biliklərinin yoxlanılması deyil, mətndə olan səmərəli leksik vahidlərin mənimsənilməsi və möhkəmləndirilməsi məqsədilə müvafiq fəaliyyət növlərinin işlənilməsi və hazırlanması və təqdim edilməsidir. Müvafiq olaraq, hər bir təlim kontekstində ingilis dilində yazını tədris edən müəllimin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də bu zaman lüğətin rolunu və yerini müəyyənləşdirməkdir. Əsas məqsəd tədris edilən xarici dildə yazının səmərəli şəkildə təşkili və lüğətdən sui-istifadə hallarına yol verilməməsidir. Yazının təlimi prosesini və bütövlükdə xarici dilin təlimi prosesini

səmərəliləşdirən lüğətlərə gəldikdə, burada ikidilli lüğətlərə üstünlük verilməlidir. Bu tipli lüğətlərin istifadə edilməsi vaxta qənaət etmək imkanını verir. İzahlı lüğətlərə gəldikdə, bu növ lüğətləri dilə kifayət qədər yiyələnmiş və onların istifadəsi qaydalarına dair məlumatlı olan tələbələr istifadə edə bilər. Mətnin tələbələr tərəfindən anlama səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün verilən suallara (Comprehension Questions) gəldikdə, onların müəlliflər tərəfindən “ əvvəl verilən suallar” (before questions) və “ sonra verilən suallar” (after questions) adlandırıldığını qeyd etmək lazımdır [4,136]. Müvafiq olaraq, sonra verilən suallar həm şifahi, həm də yazılı formada verilə bilər. Bu növ sualların verilməsində əsas məqsəd mətnin tələbələr tərəfindən anlama səviyyəsini yoxlamaqdır. Daha vacib məsələ kimi qiymətləndirilən və əvvəl verilən suallar tələbələrin diqqətini məndə olan ən vacib məsələlərə yönəltmək, tələbələri mətnin əməliyyatlarına hazırlamaq kimi vacib funksiyaları yerinə yetirir. Yazıdan əvvəl verilən suallar yoxlama deyil, əsasən öyrədici funksiyanı yerinə yetirir. Yazının təlimi prosesində sözlərin başa düşülməsi və bütövlükdə məzmunun qavranılmasını təmin etmək məqsədilə tapşırıqların tələbələrə təqdim edilməsi tövsiyə edilə bilər. Tələbələrə bir neçə çoxmənali, tez-tez istifadə edilən sözlərdən ibarət olan siyahı təqdim edilir. Sonra həmin sözlərlə cümlələr təqdim edilir. Tələbələr sözü cümlədə yetirdiyi funksiya, onun hansı nitq hissəsinə mənsub olduğunu deməli və nəhayət, düzgün mənə variantını siyahıdan tapmalıdır. Bu cür ardıcılıqla tələbələr yazı vərdişlərinə yiyələnirlər.

Ədəbiyyat

- 1.Allen V.F. Trends in the Teaching of English // TESL, Reporter 6, Summer 1973, №4, p.17
- 2.Arden- Close, C. (1993) . Language problems in science lectures to non-native speakers . English for Specific purposes , 12(3),p. 251-261
- 3.Bley-Vroman R. Hypothesis testing in second language acquisition theory. Language Learning. 1986, N 36, 3, p. 353-76
- 4.Brown H.D. Principles of language learning and teaching. Longman Publication, 2000, 352 p.

K. Husseyanova

On the effective ways of teaching writing habits in junior stages of language faculties

Summary

This article deals with writing and written speech. The author emphasizes the role of writing. Writing and written speech does not only act

as a means of instruction in the methods of teaching but also as the aim of teaching foreign languages.

A letter is a constituent part of the written speech. In the application of creative writing at the lessons three main principles: the aim of the lesson, its principles, the methods and ways and also control on the instruction should not be forgotten.

On the effective ways of teaching writing habits in junior stages of language faculties. Referring to the works of scientist that have been researched in this field she emphasizes that since its emergence the writing caught the attention of linguists and new researches appeared. It is noted that this gives us more power to understand the communication process clearly and use the language more competently.

К. Гусейнова

**К вопросу о пути письменной речи на младших курсах
факультетах языков
Резюме**

В статье речь идёт о письме и письменной речи в обучении иностранному языку. Письмо и письменная речь в методике обучения иностранному языку выступают не только как средство обучения, но все более как цель обучения иностранному языку. Письмо-это технический компонент письменной речи.

Не следует забывать три важнейших условия при введении на занятиях креативного письма: цели обучения, принципы, методы и приемы обучения, а также учебной контроль.

К вопросу о пути письменной речи на младших курсах факультетах языков. Автор пытается раскрыть роль писем. Она ссылаясь на работы ученых исследовавших эту область методики, а также подчеркивает ее важность. Отмечается, что эта дает вспоминать смысл текстов во время анализа еще более ясно, а также использовать язык в еще более разнообразном колорите.

Rəyçi: Nuriyyə Əliyeva
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru.